

NEDERLAND
UIT DE LUCHT GESCHOTEN

Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie heeft getracht alle rechthebbenden van het fotomateriaal te achterhalen. Mochten personen of instanties desondanks van mening zijn dat foto-rechten niet zijn gehonoreerd, dan kunnen zij zich wenden tot het instituut.

FOTO'S OMSLAG: Fokker c.5D tijdens de vlucht (1927) en Ameide (1920-1940) (bewerking: Bart van den Tooren)

FOTO'S VOORWERK: Rhenen, 8 april 1936 (bewerking: Bart van den Tooren)

VORMGEVING: Bart van den Tooren, Amsterdam

© 2020 BY THE NETHERLANDS INSTITUTE OF MILITARY HISTORY, THE HAGUE, THE NETHERLANDS

Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie is een zelfstandig wetenschappelijk onderzoeks- en documentatiecentrum binnen de Nederlandse Defensie Academie (NLDA).

Niets van deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke wijze ook, zonder de voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever. De meningen en opvattingen die in deze publicatie worden uitgesproken, zijn en blijven voor de verantwoordelijkheid van de auteur. Zij geven niet noodzakelijkerwijs de mening weer van de minister van Defensie.

No part of this book may be reproduced in any form by print, photoprint, microfilm or any other means, without written permission from the publisher. The views expressed in this publication are those of the author and do not necessarily reflect the views of the Minister of Defence.

ISBN 9789024430222

NUR 680

WWW.BOOMGESCHIEDENIS.NL

WWW.BOOMUITGEVERSAMSTERDAM.NL

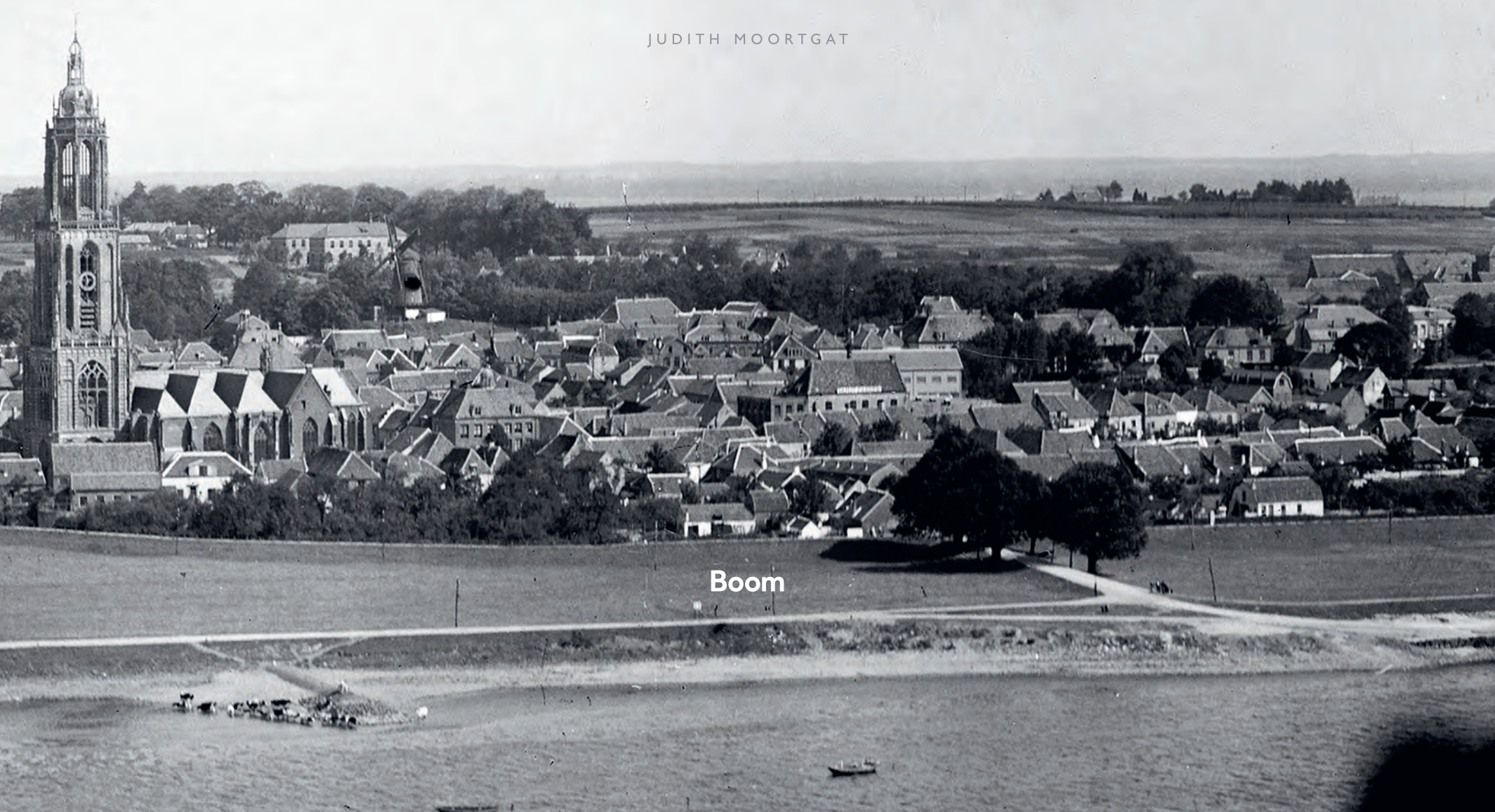
NEDERLANDS INSTITUUT VOOR MILITAIRE HISTORIE

NEDERLAND

UIT DE LUCHT GESCHOTEN

DE VROEGSTE LUCHTFOTO'S 1916-1939

JUDITH MOORTGAT

Boom

INHOUD

INLEIDING 7

HOOFDSTUK 1

PIONIEREN IN DE LUCHT 12

De organisatie: 'eene luchtvaartafdeeling' 12

Waarnemers: het militaire oog in de lucht 16

De fotocamera: oorlogsbuit 22

Vliegtuigen: luikje door de bodem 24

Met bivakmuts op grote hoogte 25

HOOFDSTUK 2

LUCHTFOTO'S VOOR DE SAMENLEVING 32

HOOFDSTUK 3

LUCHTFOTO'S VOOR MILITAIREN 42

HOOFDSTUK 4
LUCHTFOTO'S VOOR KAARTEN 52

Per dienstfiets het land verkennen 52

Vliegend fotolab 53

Een run met de Reihenbild-camera 56

Een fotografische landkaart 59

HOOFDSTUK 5
EINDE VAN HET INTERBELLUM 64

LUCHTFOTO'S VAN NEDERLAND PER PROVINCIE 69

Noten 394

Bibliografie 396

Dankwoord 399

Over de auteur 400

INLEIDING

Automobilisten die aan de oostkant van Utrecht de snelweg verlaten om de stad binnen te rijden, komen via de Biltsestraatweg uit op rotonde de Berenkuil. Wie enigszins bekend is met de stad weet dat rechts van de rotonde een bowlingcentrum en een budgetcamping liggen. Weinigen zullen echter bij het nemen van de eerste, tweede of derde afslag van de drukke rotonde beseffen dat ze op dat moment dwars door een belangrijk verdedigingswerk van de Nieuwe Hollandse Waterlinie rijden: Fort de Bilt. Dit fort werd begin negentiende eeuw gebouwd met als doel de oostelijke kant van de stad te beschermen. Fort de Bilt is nu bijna geheel onherkenbaar ingekapseld tussen (snel)wegen en bebouwing, maar luchtfoto's uit de jaren twintig van de twintigste eeuw tonen een weids polderlandschap met in het midden de contouren van het verdedigingswerk en een klein landweggetje dat er (om)heen leidt.

De luchtfoto's in kwestie zijn gemaakt door fotografen van de Luchtvaartafdeeling, de voorloper van de Koninklijke Luchtmacht. Deze fotografen legden in de jaren twintig en dertig van de vorige eeuw heel Nederland vast. Met de blik van nu springt één ding het meest in het oog: de leegte en landelijkheid. Het grootste deel van het land bestaat uit een lijnenspel van polders afgewisseld door water; hiertussen leiden rechte wegen naar stads- en dorpskernen die nog nauwelijks uit hun voegen – lees: historische stadswallen – zijn gebarsten. Urk is een eiland en de Afsluitdijk in aanbouw. Terwijl vandaag de dag het landschap wordt gedomineerd door snelwegen, 'grijze dozen' van dis-

tributiecentra, vinexwijken en woonboulevards, roepen de luchtfoto's uit het Interbellum bij menigeen weemoed op: *das war einmal*.

Over het werk van deze fotografen uit het Interbellum gaat dit boek. De ontwikkeling van de luchtfotografie gaat vrijwel gelijk op met die van de luchtvaart en bij de oprichting van de foto-afdeling van de militaire vliegdiens in 1916 – de Fototechnische Dienst – stonden beide in Nederland nog in de kinderschoenen. De pionierende luchtfotografen hingen niet zonder risico's hoog in de lucht met grote fotocamera's overboord in gammel ogende vliegtoestellen om te komen tot het resultaat waar we bijna honderd jaar later met bewondering naar kijken: luchtfoto's van Nederland met een verbluffende scherppte en detail.

Het Nederlands Instituut voor Militaire Historie (NIMH) in Den Haag beheert de bewaard gebleven glasnegatieven en afdrucken die zijn gemaakt door de Fototechnische Dienst. Ze maken deel uit van de collectie Fototechnische Dienst Luchtvaartafdeeling. De oudste luchtfoto in deze collectie dateert van 1916 en de laatste is gemaakt in juni 1939. De ruim drieduizend luchtfoto's tonen dorpen, steden en landschappen in heel Nederland. De meest sprekende exemplaren zijn voor dit boek geselecteerd en de luchtfoto's zijn alfabetisch per provincie geordend zodat u eenvoudig uw eigen woonplaats kunt opzoeken. Mocht uw stad of dorp niet voorkomen in deze publicatie, dan kunt u verder zoeken in de gehele collectie die op de beeldbank van het NIMH te vinden is.

Fort de Bilt of Fort op de Biltstraat in Utrecht. De opname is gemaakt voordat in 1930 de Biltsestraatweg dwars door het fort werd aangelegd.

ten het wonder, de grote vogel die kwam aangevlogen. Je kon waarachtig die dekselse kerels zien zitten. Wat een geweldig uitzicht moesten die aviateurs hebben!²

Met dit boek kijken wij met dezelfde bewondering naar deze fotograferende *aviateurs*. We tonen nieuw ontdekte foto's uit ons archief en geven achtergrondinformatie bij de technische uitdagingen waar deze pioniers mee geconfronteerd werden. Laat u meevoeren in deze tijdreis langs bekende en onbekende plaatsen in Nederland en bekijk vanuit de lucht de details die vanaf de grond onmogelijk (meer) waar te nemen zijn.

Nog een opname van Fort de Bilt, maar nu met de dwars door het fort lopende Biltsestraatweg. De foto dateert van 1937.

Van niet alle foto's is bekend waar, wanneer en met welk doel ze zijn gemaakt. De lezer van deze publicatie wordt dan ook uitgenodigd als een ware beelddetective mee op zoek te gaan naar details over onder andere datering en plaats van opname. Want waar een foto soms 'slechts' een algemeen overzicht lijkt te geven van een gebied, kan deze bij nauwkeurige inspectie bijzondere geheimen prijsgeven. We waarderen het als u op onze beeldbank of via Flickr uw vondsten met ons wilt delen. Zo kunnen we gezamenlijk het Nederland van honderd jaar terug weer gedeeltelijk tot leven wekken.¹

Ruim veertig jaar geleden werd al eens een boek samengesteld met militaire luchtfoto's uit het Interbellum, getiteld *Nederland van boven, luchtfotografie in de jaren dertig*. Deze uitgave schetst een mooi beeld van de wijze waarop de bevolking in die tijd de laag overscherende 'vliegmachines' bewonderde:

Het was dan ook niet verwonderlijk dat, toen er op een stralende dag motorgeronk van een vliegtuig werd opgevangen, het leven op straat verstomde. Tientallen paren ogen richtten zich naar boven en ontdek-

► *Een waarnemer rechtop in een Fokker c.1-verkenningsvliegtuig van de Luchtvaartafdeling, 1921-1935.*

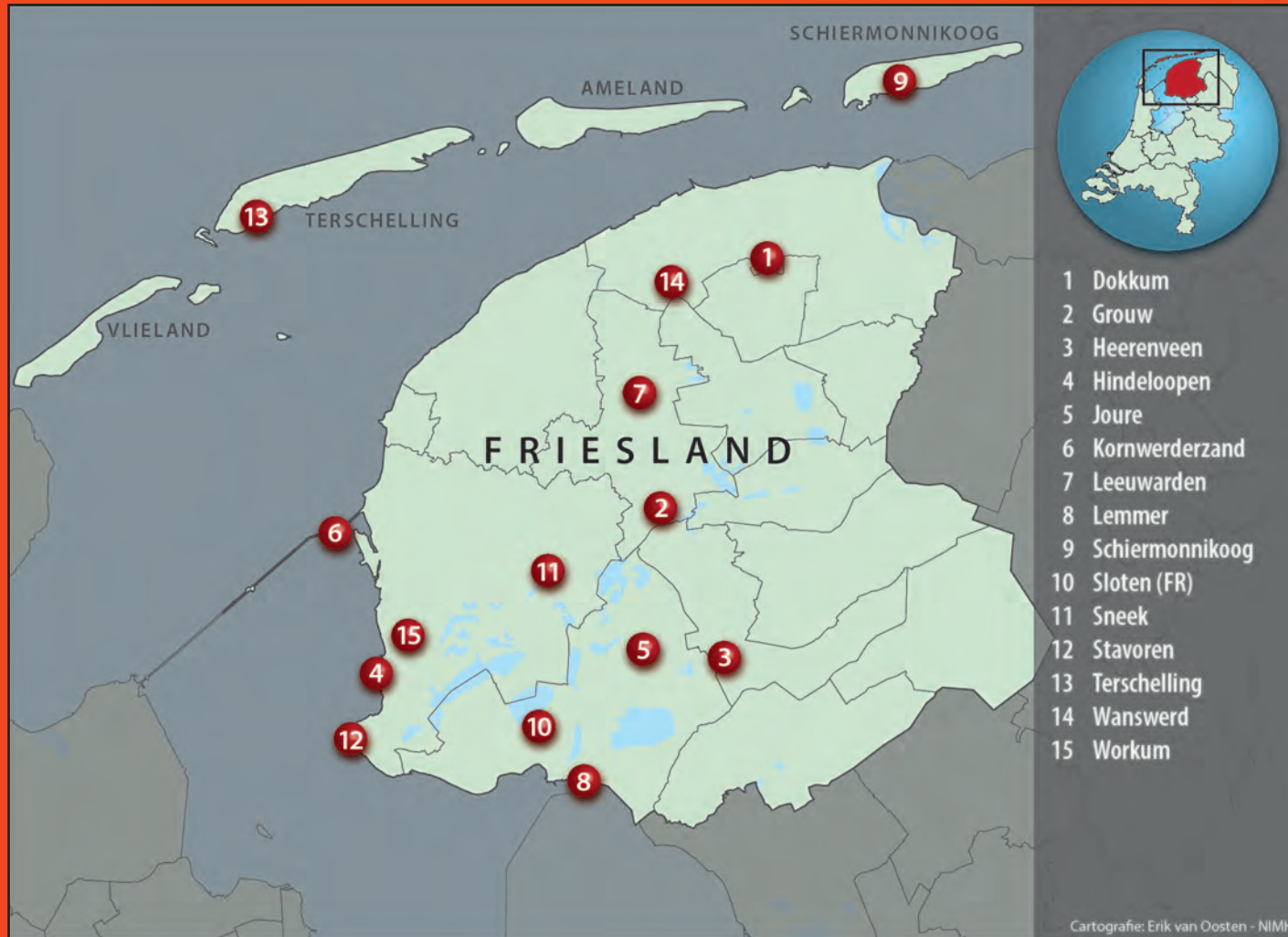

LUCHTFOTO'S
VAN NEDERLAND
PER PROVINCIE

Friesland
Groningen
Drenthe
Overijssel
Gelderland
Utrecht
Noord-Brabant
Limburg
Zeeland
Zuid-Holland
Noord-Holland

PROVINCIE
FRIESLAND

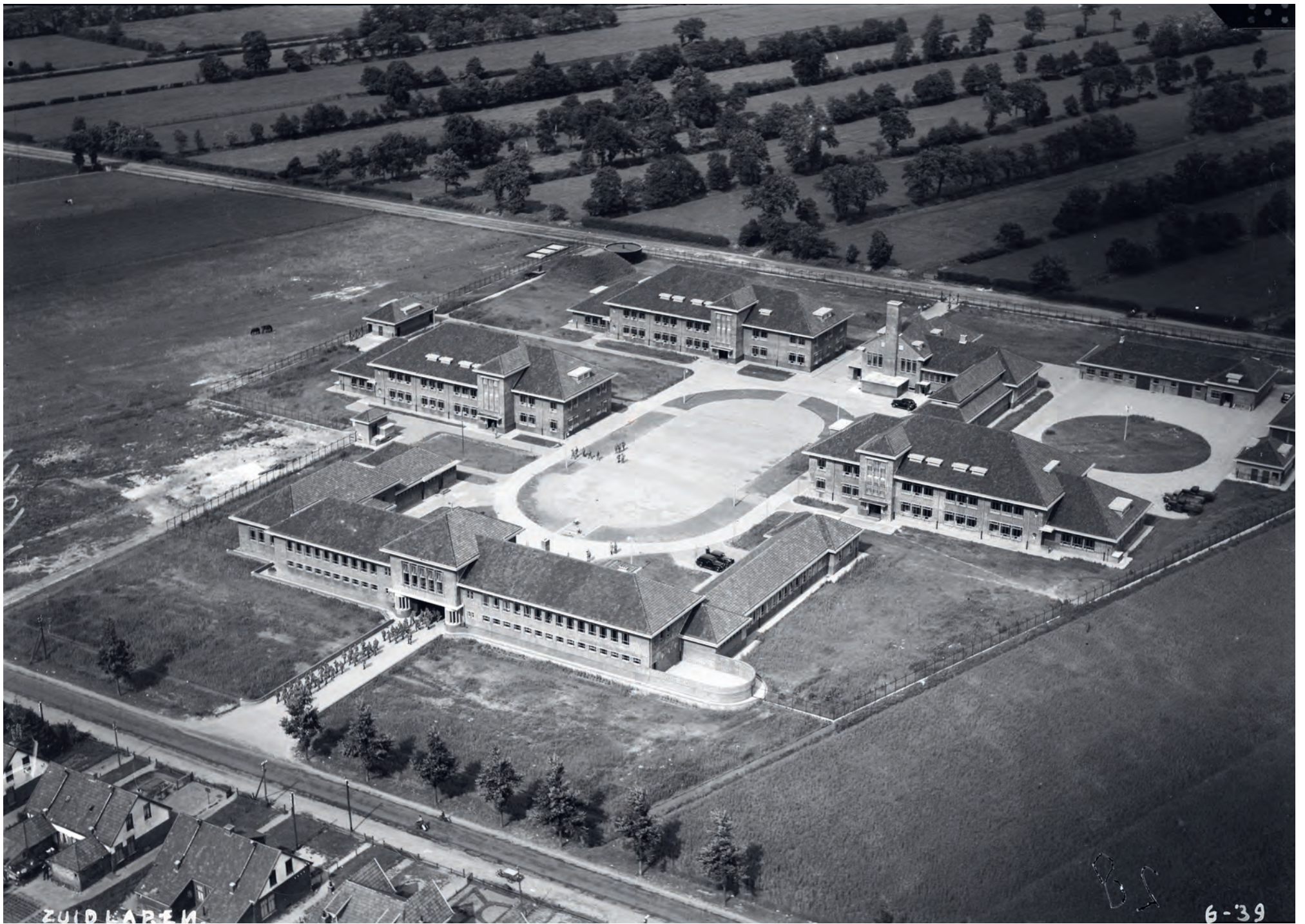

12. Stavoren, 1925-1935

◀ 3. Delfzijl, 1920-1940 | 4. Groningen, 1929-1940

7. Zuidlaren, juni 1939 | > 8. Zwartendijkerschans, 1930-1940

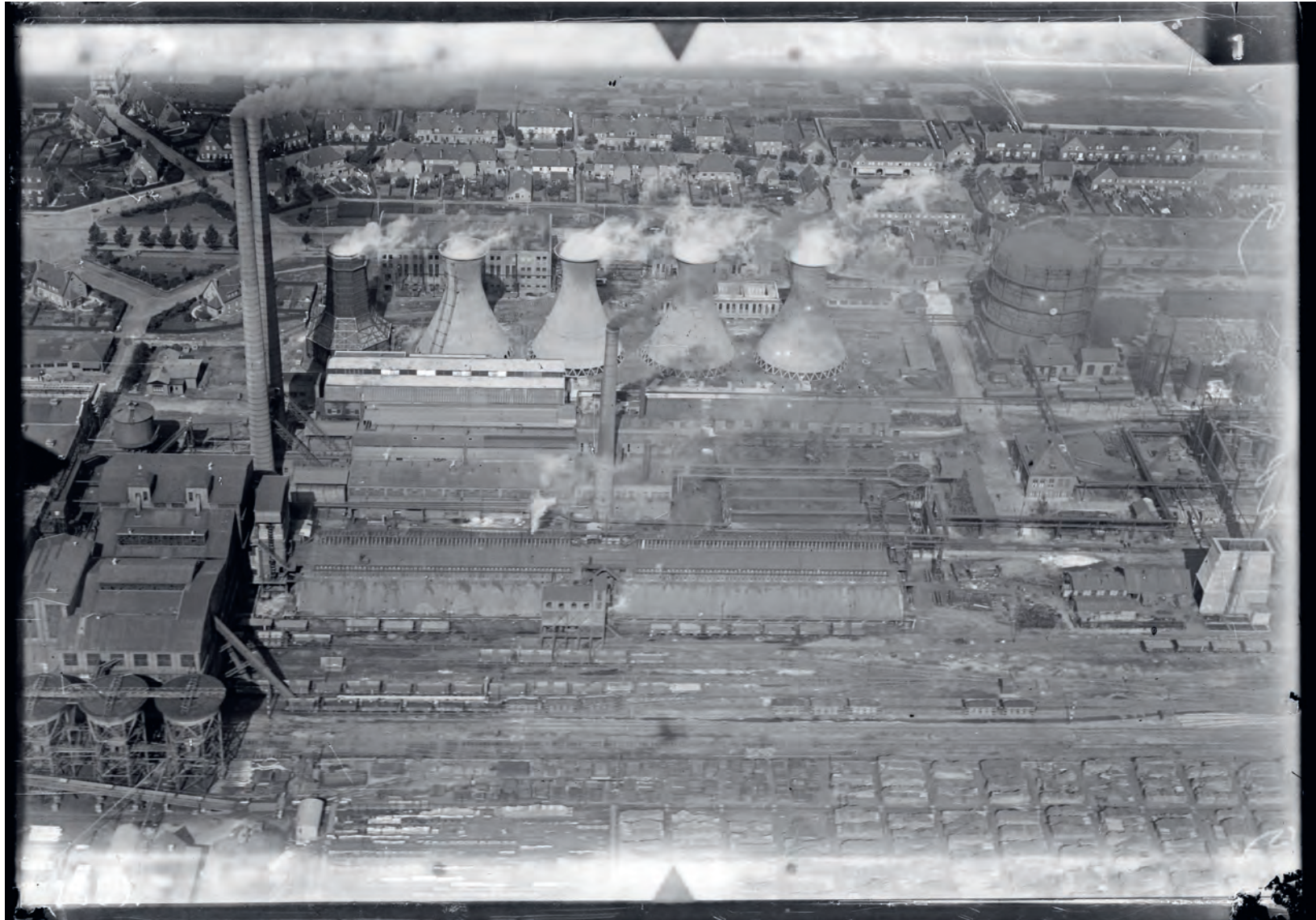
< 2. Arnhem, 29 november 1938 | 2. Arnhem, 1920-1940

5. De Bilt, 4 oktober 1932

5. Den Bosch, 1921-1926

5. Hoensbroek, 1920-1940

16. Vlissingen, 1920-1940

◀ 16. Poortugaal, 1920-1924 | 17. Rotterdam, 1925-1935

